

УДК 338.43

*В. Є. Реутов,
д. е. н., доцент, директор,
Кримський економічний інститут ДВНЗ "КНЕУ ім. Вадима Гетьмана"*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПРОДУКТОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті розглянуті напрями формування оптимальної структури зовнішньої торгівлі в агропромисловому комплексі країни. Наведені засоби вдосконалення експортно-імпоротної політики на сільськогосподарську продукцію.

The paper considers in forming the optimal structure of foreign trade in agriculture in the country. Provided means of improving the export-import policy for agricultural products.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність АПК, зовнішній ринок, зовнішня торгівля, стратегія розвитку АПК, експортний потенціал.

Key words: foreign economic activity agriculture, external market, external trade, agribusiness development strategy, export potential.

ВСТУП

Зовнішньоекономічні зв'язки в системі АПК займають значне місце в економічній діяльності України. Механізми регулювання ЗЕД в попередні роки не були досконалими, що значною мірою вплинуло на експортний агропродовольчий потенціал України. Останнім часом особливої актуальності набули пошук науково обґрунтованих факторів підвищення ефективності експортно-імпортних операцій в АПК, визначення перспективних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі, розробка механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності АПК.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед українських дослідників питання міжнародного економічного співробітництва, формування механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності порушені в роботах Андрійчука В.Г., Власика О.С., Мокія А.І., Титаренко В.П. [4], Луки О.Ф. [3], Храмова В.О., Бовтрук Ю.А. [5]. Особливостями розвитку зовнішньої торгівлі продукцією АПК та експортно-імпоротної політики в аграрному сек-

торі економіки України присвячені дослідження Кваші С.М. [1], Кобута І.В. [2] та ін.

Україна має досить великий експортний потенціал у сфері агропромислового комплексу, але не може його реалізувати. Це пояснюється тим, що на міжнародних ринках України зіткнулася з надзвичайно жорсткою конкуренцією і все це посилюється тривалою і глибокою кризою. Тим не менш, в Україні зберігаються передумови для створення конкурентоспроможної економіки і закріплення позицій на міжнародних ринках — це, перш за все, багаті природні ресурси, вигідне географічне розташування, кваліфікована і відносно дешева робоча сила, наука і досить ефективна система освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі проблема поліпшення експортного потенціалу України є дуже актуальною, тому що на даний момент структура експорту далека від оптимальної. Обсяги експорту обмежуються занадто вузькою номенклатурою товарів: зернові культури, жири та олії, молочні продукти, м'ясо, на-

Таблиця 1. Експорт, імпорт та сальдо зовнішньоторговельного балансу з товарів агропромислового комплексу в 2006–2010 рр. *

Категорія, млн дол. США	Роки					2010 у % до 2006 року
	2006	2007	2008	2009	2010	
Експорт товарів агро-виробництва України	3897	4927	8849	7510	7582	194,6
у т. ч. живі тварини	326	601	680	460	605	185,5
продукти рослинного походження	1701	1492	4443	3984	3053	179,5
жири та олії	782	1242	1620	1426	1926	246,3
готові харчові продукти	1088	1592	2106	1640	1998	183,7
Імпорт товарів агро-виробництва	2474	5765	5440	3904	4505	182,1
у т. ч. живі тварини	488	582	1421	1047	971	199,0
продукти рослинного походження	533	688	1214	969	1232	231,1
жири та олії	142	2851	543	276	323	227,5
готові харчові продукти	1311	1644	2262	1612	1979	151,0
Сальдо зовнішньоторговельного балансу з продукції АПК	1423	-838	3409	3606	3077	216,2

* Розраховано на основі [6].

сіння олійних культур. Пітома вага цієї групи товарів у загальних обсягах експорту становить понад 65%. У той же час в АПК товарних видів продукції виробляється в 5 разів більше тих найменувань, які визначають формування експортного потенціалу. Шлях до розвитку експортного потенціалу АПК, до його відродження полягає у визначенні оптимальної, ефективної структури експорту.

Для формування ефективної товарної структури українського експорту продукції АПК та реалізації можливостей експортного потенціалу країни, визначимо товари, які є найбільш конкурентоспроможними на світових ринках аграрної продукції (табл. 1).

Такі тенденції можна охарактеризувати як позитивні зрушення в зовнішньоекономічній діяльності агропромислового комплексу України в цілому. Проте, не дивлячись на ріст обсягів зовнішньої торгівлі як з експорту, так і з імпорту, показники динамічного ряду, а саме — їхня неоднорідність, вказує на відсутність у державі системного підходу щодо реалізації експортно-імпоротної діяльності агропромислового комплексу України.

Цікавим є той факт, що серед основних агропродовольчих товарів немає товарів винятково для внутрішнього ринку. Тобто таких товарів, які не мають або мають низькі порівняльні переваги на світовому ринку та виробництво яких не може покривати рівень самозабезпеченості.

Оптимізація структури зовнішньої торгівлі в даний час — це головна умова для входження України в систему міжнародних господарських зв'язків і використання переваг міжнародної тор-

гівлі. Зволікання з визначенням ефективної структури не на користь розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Проте слід зробити акцент на тому, що формування структури має ґрунтуватися на загальній закономірності розвитку світової економіки, конкурентних перевагах, наявності реального високого попиту на товари, отриманні максимальної вигоди та еквівалентність міжнародного обміну товарами з урахуванням класифікації експортних товарів (табл. 2).

Табл. 2. Класифікація експортних товарів АПК України

Групи експортних товарів	Класифікаційна характеристика	Приклади товарів
Товари внутрішнього ринку	- товари, які виробляються в обсягах, що не покривають рівень самозабезпеченості вітчизняного попиту; - товари, які не мають або мають найменші порівняльні переваги на світовому ринку	Цитрусові плоди, прянощі, кава, чай, риба, ракоподібні
Експортно-орієнтовані товари	- товари, вироблені в обсягах, що відповідають нормам та фактичному рівню споживання в Україні або мають можливості перевищити дані рівні; - товари, виробництво яких є досить ефективним і конкурентоспроможним на світовому ринку	Яловичина, сухе молоко, вершкове масло, пшениця, кукурудза, сир, цукор
Експортні товари лідери	- товари, які виробляються в кількості, що перевищує норми і фактичний рівень споживання в Україні; - товари, які мають найбільші порівняльні переваги на світовому ринку; - товари, які займають найбільшу питому вагу в товарній структурі експорту	Соняшникова олія, ячмінь, насіння соняшнику

Напрями формування оптимальної структури експортного потенціалу спрямовано на розширення номенклатури товарів щодо їх експорту. Однак, в першу чергу, необхідно якомога швидше нарощувати виробництво і експорт тих товарних позицій, які мають найбільшу конкурентоспроможність на світових ринках і можуть в достатній кількості вироблятися в Україні. Тобто група товарів, які є лідерами щодо експорту, і надалі повинна залишатися домінуючою складовою товарної структури експорту.

Разом з товарною диверсифікацією вимагає вдосконалення і географічна структура ринків агропродовольчої продукції Україною. Адже географічна структура зовнішньої торгівлі не тільки характеризує ступінь розвитку зовнішньоекономічних відносин держави з іншими країнами світу, а й показує певну залежність держави від взаємин з тією чи іншою країною. Більш ніж 50% експортних та імпорتنних поставок продукції АПК припадає лише на 5% країн світу, з якими Україна співпрацює в цій галузі. Це ставить державу в певну залежність від цих країн, а також впливає на продовольчу безпеку країни.

На нашу думку, в даний час немає сенсу говорити про загрозовий рівень залежності від країн-імпортерів, адже в Україні є можливості для власного виробництва і задоволення як внутрішніх потреб, так і пропозиції вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках.

При розробці перспективної географічної структури України повинна, з одного боку, зберігати традиційні ринки збуту продукції, з іншого — цілеспрямовано залучати нові потенційні і перспективні ринки. Особливу увагу необхідно приділити розвитку взаємовідносин в агропродовольчій сфері з країнами, які є найбільшими імпортерами продукції АПК в світі.

До потенційних споживачів українського експорту продукції АПК слід віднести країни, які, по-перше, залежать від імпорту продовольчих і сільськогосподарських товарів; по-друге, мають тенденцію до підвищення попиту на дану продукцію завдяки високим темпам економічного розвитку. До таких країн належать країни Близького Сходу, Азії та Північної Африки.

Розвиток тісних економічних відносин з країнами Близького Сходу (Іран, Кувейт, Саудівська Аравія та ін.), які не мають природно-кліматичних умов для виробництва

більшості агарних товарів, є перспективним, адже вони мають можливість їх імпорту завдяки доходам від експорту нафти. Товарна номенклатура імпорتنних продовольчих потреб цих країн значною мірою збігається зі структурою українського експорту, а українські товари в цілому конкурентоздатні в цьому регіоні.

Досить перспективними ринками збуту окремих видів української сільськогосподарської продукції є країни Азії. Потенційними споживачами ячменю є Саудівська Аравія, Китай, Японія, Ізраїль, Сирійська Арабська Республіка, а потенційними імпортерами вітчизняної пшениці — Китай, Японія, Індонезія, Малайзія, сухого молока — Філіппіни, Таїланд, Індонезія, Малайзія. Також щорічно Алжир, Єгипет, Марокко, Нігерія та деякі інші країни Африки імпортують значні обсяги агропродовольчих товарів, зокрема пшениці, кукурудзи, цукру, соняшникової олії, сухого молока.

Що стосується країн СНД (традиційних ринків збуту), то зусилля України мають бути спрямовані на активізацію торгівлі на взаємовигідних умовах. Експортну структуру в ці країни й надалі повинні формувати м'ясо і м'ясопродукти, кондитерські вироби, продукція зернопромислового комплексу, соняшникова олія, молочна та плодоовочева продукція. Однак необхідно уніфікувати технічні умови виробництва і стандарти.

Розвиток економічного співробітництва з європейськими країнами і США дасть можливість вивести українських товаровиробників на надзвичайно розвинені, але досить вимогливі і жорсткі агропродовольчі ринки, конкуренція на яких буде стимулювати якісне оновлення виробництва в АПК. Структура експортних поставок Україною в ці регіони повинна і далі складатися з пшениці, сирів, молока та вершків згущених, кукурудзи та ін. Переваги загальноєвропейського вектора зумовлює можливість доступу до нових технологій, інвестицій, що потрібні для розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Необхідною умовою інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності АПК на сучасному етапі стає, насамперед, підвищення ефективності використання її експортного потенціалу. Метою нарощування експортного потенціалу є створення умов для входження України в систему міжнародних господарських зв'язків і використання переваг міжнародної торгівлі при вирішенні завдань

економічного розвитку держави за рахунок розширення обсягів, поліпшення структури та умов збуту вітчизняної продукції на зовнішніх ринках.

Вирішенню завдань у сфері регулювання імпорту в АПК може сприяти система заходів щодо вдосконалення механізмів регулювання імпорту агропродовольчої продукції, серед яких особливу увагу необхідно приділити наступним:

— створення системи стимулів для найбільш повного забезпечення потреб у поставках товарів критичного і пріоритетного імпорту, а також іншої продукції виробничо-технічного призначення, необхідної для використання наявних виробничих потужностей по економічно вигідним для інтересів держави та споживачів умовам;

— розробці ефективного механізму раціонального обмеження імпорту сільськогосподарської продукції та продукції харчової промисловості, яка в достатній кількості може вироблятися в Україні та поліпшення якості імпортованих товарів з урахуванням інтересів населення та вимог СОТ.

Таким чином, основними напрямками регулювання імпорту продукції АПК в Україну повинні бути гнучка митно-тарифна політика, яка базується на доцільності ввезення окремих товарів, запобігання зловживань з боку імпортерів, посилення захисту внутрішнього агропродовольчого ринку за допомогою нетарифних заходів, в першу чергу, фітосанітарних та ветеринарних норм, вимог щодо якості продукції.

Необхідно відзначити, що при формуванні механізмів державного регулювання експорту та імпорту потрібно врахувати слабкість держави, нездатність підтримувати на належному рівні правову, виконавчу, платіжну та податкову дисципліну. Важливо підкреслити, що держава тільки створює відповідні умови для виникнення і поліпшення чинників конкурентних переваг, а безпосередньо створюються ці переваги товаровиробниками.

ВИСНОВКИ

1. Ефективна реалізація експортного потенціалу АПК потребує формування оптимальних товарної і географічної структури експорту продукції. Напрями формування товарної структури повинні бути спрямовані на розширення номенклатури експорту товарів і нарощування виробництва та експорту товарів, які є найбільш конкурентоспро-

можними на світових агропродовольчих ринках (соняшникова олія, ячмінь, насіння соняшнику, яловичина, сухе молоко, вершкове масло та сир).

2. При розробці перспективної географічної структури експорту слід враховувати ризик географічної диверсифікації, який дозволить забезпечити стійкі позиції України на світовому аграрному ринку. Україна повинна зберігати традиційні ринки збуту продукції (СНД) і завойовувати нові перспективні ринки (Близький Схід, Азія, Північна Африка).

3. Державне регулювання ЗЕД АПК має сприяти зміцненню продовольчої безпеки країни та створенню сприятливих умов для зміцнення позицій України на світових ринках. Головним напрямом державної політики України має стати економічний протекціонізм. Для вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності АПК необхідно здійснювати фінансову підтримку вітчизняних експортерів, удосконалювати правове регулювання в зовнішній торгівлі, поліпшити інформаційне забезпечення ЗЕД.

Література:

1. Кваша С.М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика: [монографія] / С.М. Кваша. — К.:ЗАТ "Нічлава", 2000. — 252 с.

2. Кобута І.В. Удосконалення експортно-імпоротної політики України в зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією / І.В. Кобута // Актуальні питання аграрної політики: Збірник робіт. — К., 2002. — С. 413—450.

3. Лука О.Ф. Регулювання експортно-імпоротної діяльності з урахуванням порівняльних переваг сільського господарства України: Дис. канд. екон. наук: 08.02.03. — Національний аграрний університет / О.Ф. Лука. — К., 2004. — 182 с.

4. Розвиток зовнішньої торгівлі України та її економічна безпека / Андрійчук В.Г., Власик О.С., Мокій А.І., Титаренко В.П. Національний інститут стратегічний досліджень. — К.: НІСД, 1996. — 148 с.

5. Храмов В.О. Зовнішньоекономічна політика / В.О. Храмов, Ю.А. Бовтрук. — К.: МАУП, 2002. — 264 с.

6. <http://ukrstat.gov.ua/> — Офіційний сайт Державної служби статистики України.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2012 р.